Skåne
Onsjö hd
Asks sn.

M. 11224: 1 – 23.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

uppt. av lantbr. Måns Olsson
Skåne-Ask.

inlämn. år 1949
av W. Eriksson
Hälsingborg

Anteckningar efter Måns Olsson, Skåne-Ask.

Född den 3/10 1857.
Död den 1/2 1933.

Beskrivn. av Asks sn/ och dess historia s. 1-6.
Brand s. 1-2.
Kyrkliga förhållanden. s. 6-11.
Skolväsendet. s. 11-16.
Jordbruket. s. 16-20.
Arbetsförhållanden. s. 20.
Hantverk. s. 21-22.
Allmogens kläder. s. 22.
Linodling o. beredning. s. 22-23.

Hälsingborg, den 12 januari 1949.

M. 11224.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Till Fornminnesarkivet,
Lund.

Vid genomgång av en del gamla papper efter framlidne lantbrukaren Måns Olsson Skåne-Ask fann jag bifogade papper, vilka jag tänkte eventuellt fornminnesarkivet kunde ha intresse av.

Högaktningsfullt

Weste Eriksson

Weste Eriksson.
Ingenjör
Södergatan 58
Hälsingborg.

Tack d. 5.2.49

M. 11224:1.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Ask är en liten socken i Onsjö härads skogsbygd på höjderna söder om själva söderåsen. Hela dess ytvidd utgör omkring 4770 tunnland eller 2385 hektar och folkmängden är omkring 850 personer och ovanligt nog därav flera män än kvinnor.

I en sådan bygd, avlägsen som den är från de större samhällena, höllo uråldriga seder och bruk sig längre kvar än på orter närmare dessa.

I mitt hem var det brukligt under vintertiden, att en pratstund togs ledig efter kvällsmaten, som åts i skymningen, varvid de nyheter för dagen som hörts eller sports av dem som varit ute i bygden genomgicks. Fanns inga nyheter att dryfta, kunde det hända, att minnen och hågkomster om släkt och förhållanden från forna tider blev samtalsämnet för kvällen.

Sådana kvällar voro högtidsstunder för oss ungdomar, som med spänd uppmärksamhet lyssnade till vad far, mor, störst-drängen och någon äldre arbetare hade att förtälja därom.

Mångt och mycket av det jag hörde har förbleknat och fallit mig ur minnet. Det jag har kvar därav, vill jag upptecknа. Kanske någon kan känna sig road att taga del därav.

Vad som alltid smärtade mina föräldrar vid sådana tillfällen var, att alla bevis för dessa äldre minnens riktighet gingo förlorade vid den brand, som i april månad 1820 ödelade Konga prästgård. Större delen av pastoratets arkiv blev därvid förstört, med alla församlingsböckerna och anteckningar om gångna tiders märkliga händelser, personer och förhållanden, vilka under årens lopp gjorts av kyrkoherdar och pastorer.

Kyrkoherden PER SCHYTTÈN blev innebränd, ävensom två prästbarn från Bosarp, vilka voro på besök i prästgården. Det ena barnet hjälptes av en piga ut genom ett fönster så olyckligt, att det fastnade på en gärdesgårdsstör därinvid och ljöt där en ömklig död. Likdelarna av det andra barnet funnos under rummets järnugn. Kyrkoherdens lik låg förkolnat mitt på gårdsplatsen. Kyrkoherden hjälptes av gårdens ryktare över gården genom röken, men i portgången erinrade sig kyrkoherden, att han glömt kvar det skrin, vari han förvarade sin frimurare-dräkt och återvände för att rädda detta, med den olyckliga påföljd, att kyrkoherden innebrändes.

A/2 11224:2.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Ortsfolket trodde dock ej så helt på att det var allenast för frimuraredräktens skull som kyrkoherden gick åter i elden. Förhållandet var nämligen, att ena annexhemmanet i Ask denna vår varit ledigt till nytt arrende och emot en stadgeavgift av 6000 daler övertagits av en ny arrendator, under villkor att den årliga arrendeavgiften sedermera blev ett rent obetydligt belopp. Avtalet gällde för såväl arrendatorens som dennes hustrus livstid. Arrendatorn dog efter några år, men hustrun levde till 1879. Det var till stort förfång för de efterträdande kyrkoherdarna, vars inkomster till följd härav blevo mycket minskade. Handlingssättet ägde dock stöd i gällande lag. Dessa sextusen daler hade strax före eldsolyckan inbetalats till kyrkoherden och förvarats i samma skrin som frimuraredräkten.

Ny prästgård uppfördes av pastoratet och hämtades timret därtill ända från Fagerhult. Mangårdsbyggnaden och stallängan finnes ännu kvar och visar timret i boningshuset, vilket utmärkt material som använts härtill.

Några fasta fornminnen finns ej kvar inom socknen. Har några sådana funnits, har odlingsarbetet strax efter enskiftet utjämnat dem.

Mina föräldrar omtalade, att i äldre tider varit tingsplats i Ask på Asks vång å högsta kullen på Daneborgs ägor.

Före enskiftet stod där upprest tre stora stenar, som då togs bort och blevo använda till s.k. skälstenar i rågångar emellan olika hemman. Den ena blev satt i rågången där Ask nr. 1 - 5 och Daneborgs ägor gå samman. Huruvida dessa stenar varit försedda med runor eller andra inhuggna märken är ej känt. Antagligen ha dessa stenar utgjort rest av en domarering från forntiden.

Skogen stod i forna tider tät ända från Asks gamla vång till Pårups gamla gårdar, som lågo något söder ut ifrån nu varande Pårups gård. Den kallades för Asks myr. Detta namn härledde sig ej från det svenska ordet myr, liktydigt med sumptrakt, utan var en härledning från skogsboordet myre-myrta, liktydigt med mörda mördare.

Stora landsvägen gick fram genom denna skog, vilken i äldre tider hade ord om sig att hava varit ett tillhåll för stigmän och rånare. När på höstnätterna uvens och rävens skrik hördes i skogen, troddes det vara de av dessa stigmän dödade svenskars andar, som jämrade sig över att deras kroppar ej fått vila i vigd jord.

Under de ständiga fejderna och krigen emellan Sverige och Danmark led de byar, som låg vid de större stråkvägarna värst. Än plundrades de av den ena parten och än av den andra. Sägnen förtäljer,

- 3/4.11224:3.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

att danskarna vid ett av sina återtåg brände hela Asks by, med undantag av nr. 10, där deras högste befälhavare haft sitt kvarter.

Stenbocks skånska fälttåg var ett minne som med förkärlek föredrogs. Greve Stenbock måste ju med sitt unga oövade krigsfolk draga sig norrut undan danskarna, för att kunna anskaffa vapen och förråd samt i ro kunna hinna öva de unga i vapnens bruk. När detta var vunnet på föråret 1710 och svenskarna kommo tågande tillbaka för att mota ut danskarna ur Skåne, hade dessa förstört alla broar och övergångar av Rönneå. För att komma över denna djupa, breda å, som Greve Stenbock tänkt göra vid Forestad på där förut befintliga broar, måste omväg tagas ända bort till Bögerup i Billinge socken där ortsbefolkningen anvisade ett ställe i närheten av Stockamöllan, där ån kunde övervadas. Därifrån ställdes marschen emot Hälsingborg, efter danskarna som drogo sig tillbaka ditåt.

Vad svenskarna mest saknade var hästar till framförandet av artilleri och andra förråd.

Bönderna ville ej gärna avlämna sina hästar för ändamålet, utan tvångsuttagning måste göras. Det var ingen lätt sak att komma åt hästarna, ty större delen av dessa gingo vintertiden i skogarna, där de fingo livnära sig själva av knoppar, mossa, gammalt visset gräs och dylikt. Skogens återväxt hämmades oerhört av detta bruk, som använts sedan urminnes tid. Dessa hästar kallades på skogsbospråket för skövög.- skogsök - och släpptes i skogen vid helgrandsmässotid, den 1 november, och fingo gå där till vårfruafton, den 24 mars, då de hämtades hem och sattes på stall.

När oväder eller stark kyla var i vänten, hade dessa "skövög" god känning därav och kommo fram till gårdarna, där i särskilda utställda foderhäckar, bjöds dem extra foder, stubb av hö och halm, som hemmadjuren ratat.

Därifrån är historien om en åbo, som en söndag råkat slumra in i kyrkan under mässan och vaknade upp vid att en strid hagelskur piskade fönsterrutorna, utan att tänka på rummets helg, vari han var utbrast han: "Nu tar fan ve skövögen", men genast erinrande sig detsamma inflikade:"Aj där rög mitt ligaste föl". Ett offer till prästen för kyrkobullret.

Under tiden i början av februari 1710, då en del av svenskarna lågo i kvarter i Ask, fingo socknens "skövög" känning av att köld och oväder voro att vänta, varför de kommo ifrån skogarna fram till gårdarna. Det var ingen välkommen händelse för bymännen, ty nu blev det möj-

M.11224:4.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

ligheter för militärerna att infånga dem, vilket ej lät sig göra så lätt i skogen halvvilda som hästarna voro. Vad var nu att göra för att rädda byns hästar?

En fjollig dräng fanns i byn. Denne ficks till att kasta sin päls med ullen utåt över huvudet och springa hästarna till mötes. Dessa, skrämda därav, återvände i vilt sken till skogen. Svenskarna fingo ej fast mer än tre stycken. Efter slaget vid Hälsingborg blevo hästarna återsända till Trolleholm och fick där återhämtas av ägarna. Detta är ett bevis för den rättvisa ordning som rådde i Greve Stenbocks här. Vad danskarna roffat till sig var och förblev borta för alltid. Om snapphanetiden införes förr det som är skrivet om Greve Stenbock.

Under snapphanetiden hemsöktes även denna ort hårt av snapphanebanden, som hade tillhåll i de stora skogarna på Knutstorps gods och på söderåsen.

Efter freden i Lund sattes för att få ordning igen på orten, ett grundligt utrotningskrig igång emot dessa rövareband som bestodo till större delen av stigmän, men även utav en del bondemän, som låtit förleda sig till att övergå till danskarna.

Sägnen talar om att tre sådana som infångats blivit hängda vid allmänna landsvägen på Långebjersbacken strax norr om Asks by. Sig själv till straff och androm till varnagel såsom det sades i lagen.

En av snapphaneanförarna, som undkommit vid bandets skingring, uppehöll sig i Knutstorps djupa skogar och brukade att framkomma nattetid till en ensam kvinna, boende i en skogsstuga i närheten av Hundseröd i Konga socken. Kvinnan var mycket besvärad av denna våldsgästning utav denne vår stigsman, men var ytterst rädd för honom som varje kväll, då han lade sig på stugans bänk, lade en stor kniv vid sin sida och han var ej tungsövd.

Slutligen kommo karlarna från gårdarna däromkring överens med kvinnan om att hon skulle försöka med att bli kvar vid sin spinnrock, tills hon märkte, att boven sov och då försöka att taga kniven från golvet och kasta den ut genom fönstergluggen till dem, varefter dessa karlar skulle tränga in i stugan och oskadliggöra den vår bov. Försöke lyckades för kvinnan och karlarna rusade in i stugan. Uslingen övermannades och blev dräpt med detsamma. Månne detta var den beryktade Risle Jeppa?

Om 1808 - 1809 års lantvärnsmäns lidanden talades mycket, Många unga män från orten i 20 - 25 års åldern fingo gå ut som lantvärnsmän, endast ett fåtal kommo hem igen.

M. 11224:5.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

De som på annat sätt voro använda i statens tjänst blevo frikallade. Detta gjorde att min morfader blev av sin morbroder, Överpostkontrollör Aggelin i Stockholm, insatt såsom ridande postförare på linjen Hörby-Lund, vilken befattning morfar utan något som helst missöde uppehöll under hela ofredstiden. Beväpningen utgjordes av två flintlåspistoler i hölstren och sabel vid sidan. Det gällde att rida undan allt vad tyget höll. När ej hästen höll längre, blev det en ny. Då större värdesändningar medföljde posten, sade vederbörande postmästare ifrån var postföraren isynnerhet skulle hava sin uppmärksamhet spänd, för att mota möjliga överfall.

Min moders morbror var med som lantvärnsman och kom hem till julen 1809, nerbruten, höljd av smuts och trasor samt överfull av ohyra. En öm modershand tog genast hand om den unge mannen, som fördes ut i steirset - det yttre köket, där brännvinet brändes - , varest alltid fanns tillgång på varmt vatten. Här befriades han från lumporna, som kastades i elden under pannan och en grundlig rengöring företogs. Den arme ynglingen repade sig ej oaktat den ömmaste, bästa vård, utan dog några år därefter.

Lantvärnets öde är ett talande bevis om, vart hän det leder, då ensidigt partisinne och okunnighet vill styra en stat. Tag varning av detta du Svenska folk!

1810 kom en Konglig förordning som stadgade om utskrivning av det s.k. förstärkningsmanskapet till krigsmaktens förstärkande under dessa i politiskt hänseende så oroliga tider. Med det friska minnet av lantvärnets sorgliga öde, väckte denna förordning mycken oro bland Skånes allmoge och namnet på manskapet ändrades av allmogen till förskräckningsmanskapet. Påbudet förorsakade folkskockningar på flera ställen, svårast vid Allerum och Klågerup.

Några egentliga upprorstendenser förefunnos ej, vilket dock troddes av de makthavande, herregårdarnas inspektorer och befäl, vilka kanske, då allmogen samlade sig kände ett stygn i sitt hjärta vid tanken på den mången gång onödigtvis hårda och orättvisa behandling, som de låtit sina underhavande genomgå.

Folket begärde endast en förklaring på vad som menades och varom det var fråga med förordningen. Det borde ju ej förtänkts dem i en tid, då medborgarebildningen stod lågt och ingen om saker och ting upplysande press spred kunskap bland allmogen.

Svaret och upplysningen fingo de unga männen såväl vid Klågerup som Allerum, i form av kavallerichocker med ty åtföljande bajonettanfall och sabelhugg, oaktat de uppträdde obeväpnade och vid Allerum

- M. 11224:6.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lund universitet

utanminsta bråk. Vid Klågerup lämnades dem tillfälle att komma åt gårdens brännvin, vilket gjorde, att en del började bråka och uppträda oregerligt. Därefter blev det spöslitning och straffarbete för många av deltagarna. På vår ort framkallades ingen nämnvärd folkrörelse genom förordningen.

KYRKLIGA FÖRHÅLLANDEN.

Asks gamla kyrka var uppförd av gråsten samt vitrappad, täckt med klyvd ekespån. Den var skum invändigt endast försedd med två par fönster å varje sida samt ett par å västra gaveln. Dessa fönster voro små och försedda med små rutor.

Kyrkan syntes vara byggd i tre omgångar. Mitteldelen som var äldst syntes vara av mycket gammal datum och var bäst. Den var försedd med rundbågstegelvalv. Huruvida å desamma befunnits några målningar blev aldrig utrönt, då kyrkan revs.

Dåvarande kyrkoherden Callmer, som var en mycket samvetsgrann man, gjorde vederbörlig anmälan om att rivningen skulle ske. En ung amanuens från Lund kom till Ask, såg som hastigast in i kyrkan och avgav den förklaringen, att där fanns ingenting som var värt att tillvarataga.

Det oaktat lät den samvetsgranne och hänsynsfulle kyrkoherden en gammal för saken intresserad snickare, Andreas Jönsson, nertaga allt av inredningen som hade målningar och skulpturer på det mest omsorgsfulla sätt och upplägga det i en loftkammare på folkskolans vind.

Andra tillbyggnaden till kyrkan hade gjorts i väster. Även den var försedd med rundbågsvalv av tegel. Ovanpå valvet i kyrkans äldsta del var en fördjupning i den norra murens sida, vari ännu kvarsatt en träram, så att den antagligen varit försedd med dörr. Troligtvis har detta skåp eller rum varit avsett till förvaringsställe under osäkerhetstider, för kyrkans och andras värdesaker.

Den tredje tillbyggnaden gjordes i slutet av 1700 talet och hade mina föräldrar talat vid personer som mindes, då detta skedde. Den var gjord vid kyrkans östra ända och försedd med vanligt plant plankloft.

Kyrkan var försedd med en på trä konstnärligt målad altartavla föreställande Kristi uppståndelse och enligt påskrift, skänkt till kyrkan av en godsförvaltare Tullberg på Barsebäck, vilken godsägare ägde under 17- och början av 1800 talet flera gårdar i Asks socken, såsom Ask nr. 12 och 13, Asksmölla, Slättekull och Lilla Hjortaröd.

Kyrkans predikstol var på södra långsidan, prydd med baldakin,

-7 M.11224:7.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

försedd med bibelspråket "Saliga äro de som höra Guds ord och gömma det", utfört på gammaldags språk och bokstäver. Dessutom pryddes predikstolen med i ek utskurna bilder av de fyra evangelisterna.

På kyrkans norra långsida hängde ett större medeltidskrucifix samt en officersvärja försedd med Karl den tolftes namn och buren i livstiden av en major Königsfelt som bott å Windfälle nr. 3. Dessutom hängde där Karl den trettondes tal till riksens ständer vid öppnandet av riksdagen efter Gustaf den fjärde Adolfs avsättning. Även hängde där en massa pappersblommor utförda kransar och kronor. Det var sed i församlingen att för varje gosse som dog upphängdes i kyrkan en krans och för varje flicka en krona fästade på ett appersark försett med anteckning om den dödes födelsedag samt ett bibelspråk eller psalmvers stundom bådadera.

I koret stod en med konstsmide beslagen ekekista. Denna är genom överstelöjtnant Bergers å Windfälle försorg och kostnad iordningställd och står nu i den nya kyrkans sakristia.

Den gamla kyrkans dopfunt av huggen sandsten är stilenligt omhuggen. Ett till densamma hörande gammalt fat i driven mässing finnes också kvar. Allt stående i den nya kyrkans kor.

Kyrkodörren var på södra långsidan och där var även ett särskilt vapenhus. Dörren till kyrkan var av ekebräder, rikligt försedd med konstsmide i järn från medeltiden, utfört i samma stil som den bekanta kyrkdörren ifrån Rogslösa i Östergötland, vilken nu förvaras på museum i Stockholm. Tyvärr blev vår kyrkdörr förstörd vid kyrkrivningen 1876. Författaren av dessa rader kom försent till, för att kunna rädda densamma.

Nedre delen av dörren var från senare tid. Antagligen från slutet av 1700-talet, även försedd med järnbeslag och årtalet 1788. Det var alls intet konstnärligt i utförandet.

Äldre församlingsbor omtalade att en smed från Trolleholm utfört detsamma jämte en del annat smide till kyrkan, vars sysslomän ansågo att han tagit för hög betalning för sitt arbete och förbehöll honom det.

Smeden svarade, att om han tagit för hög betalning, ville han ej komma levande åter till sitt hem. Under hemvägen, som företogs till häst i den mörka novemberkvällen föll smeden av hästen, bröt halsen samt ljöt en ögonblicklig död. Detta skedde i den s.k. Bålbacken, skogen strax norr om nuvarande nr. 17 Ask. Stället där olyckan skedde var i forna tider utmärkt med en rishög, ett bål, och varje förbigående kände under gamla tider en moralisk skyldighet att bidraga till minnets bevarande, med att kasta en liten gren därpå. Författaren till dessa

M. 11224:8.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

rader har i sin ungdom lagt många risgrenar på ifrågavarande "bål".

Rishögen är nu förmultnad men ett stenkummel vid nya vägkanten utmärker ännu platsen.

I västra delen av kyrkan samt vid norra långväggen fanns läktare uppförd. På framsidan pryåd med målade bilder av de tolv apostlarna.

Församlingens manliga ungdom tog under gudstjänsterna plats å densamma. Där var mycket lågt, mörkt och trångt. Det var ej ovanligt att under gudstjänsten få höra ett sakta kvidande från dessa högre regioner. Det var då någon mindre pojke som kommit att sitta för hårt emellan valvet och någon starkare individs rygg. I kyrkan fanns även en i ek skuren madonnabild.

Kyrkklockan hängde i en fristående klockstapel. Uppförd av grovt eketimmer till ca. 12 alnars = 7,2 meters höjd, brädklädd och rödmålad. Vindflöjeln å densamma bar årtalet 1769.

Klockan som har en fulltonig klang hänger nu i nya kyrktornet. Den bär inskrift i relief omtalande, att den är gjuten under Konung Adolf Frederiks och Drottning Lovisa Ulrikas regering år 1753 i Stockholm av klockgjutaren Wetterhotz på Asks församlings till större delen egen bekostnad. Där står även: Sol Du Gloria samt: När jag kallar med mitt ljud Folket till Guds tempel, Skynder eder då till Gud, Giver god exempel. Tänker nu är Herrens dag görer bättring alla. Förrn domsklockans sista slag Er skall hädankalla. Dess nedernsta kant är prydd med fint i gjutningen utförda bladornament.

De här omtalade kyrkominnena äro nu deponerade till förvaring på museum i Lund.

Den nya kyrkan uppfördes åren 1876 - 77. Philosophie Doctor Christian Callmer var då kyrkoherde och kyrkovärdar voro hemmansägarna Ola Månsson å nr. 1 och Ola Persson å nr. 15 Ask. Dessa jämte hemmansägaren Olof Nilsson å nr. 14 Ask fingo i uppdrag att hava tillsyn över kyrkobygget som utfördes av byggmästaren N.Andersson från Malmö. Det var en plikttrogen reell byggmästare, som ej tålde något slarv eller fusk, varken med material eller arbete. Det blev därför en jämförelsevis lätt sak att hava tillsyn över detsamma.

Kyrkan uppfördes av granit som togs på Asks bys marker, huvudsakligen från Ask nr. 5 - 9 - 10 och 14. Blocken framforslades till platsen och kilades färdiga där. O.Andersson från Malmö var verkgesäll för hela arbetet och under honom var vid murningen gesällen Hallengren och vid timringen gesällen Sjunesson föreståndare.

Vid arbetet användes såsom grovarbetare endast ortens folk.

M. 11224:9.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Avlöningen var 1 krona 50 öre för dagen, vilket den tiden ansågs som en god dagspenning. Med hänsyn till penningvärdet och den tidens behov var det en god förtjänst.

Arbetet fördes raskt framåt så att kyrkan och spiran blevo täckta första året och putsningsarbetet även utfört. Under året 1877 insattes inreningen, efterputsningen och målningen verkställdes och kyrkan blev färdig till invigning den 18 november 1877.

Målningsarbetet utfördes av firman Wahl i Malmö. Orgeln som har tolv stämmor på två manualer och särskilt pedalverk, byggdes av direktör A.W.Lundahl från Malmö och kostade 4000 kronor. Kyrkan kostade färdig med åskledare, ljuskronor och allt omkring 40000 kronor. Kyrkokassan hade under kyrkoherde Callmers kloka hushållning vuxit till detta belopp. Församlingen fick ingen skuld på kyrkbygget men till orgeln fick byggnadskostnaden upplånas.

På gamla kyrkans altartavlas ryggsida var Seri Pastorum upptagande namn och tjänstetid för samtliga församlingens kyrkoherdar från reformationstiden till nuvarande tid. Densamma blev avkopierad i nya kyrkans sakristia.

Många mustiga historier om de gamla kyrkoherdarnas leverne och lärosätt berättades i min ungdom. Inga bevis för deras sannfärdighet finnes. Är bäst att draga tystnadens och glömskans dok över den och låta de bortgångna vila i frid och ro.

Efter förut omtalade Hovpredikanten Per Schyttin blev Gustaf Kindberg kyrkoherde här, Han omtalas såsom en strängt ekonomisk herre. Idkade brännvinsbränning i prästgården och dog av ett slaganfall i Konga kyrkas sakristia 1833 den maj omedelbart före godstjänsten. Årets nattvardsbarn skulle den dagen konfirmerats, men istället blev det mässfall.

Efter Kindberg kallades Scholander till kyrkoherde och blev av Kongl. Majestät utnämnd därtill. Blev av Höj och Kävlingen församlingar kallad till kyrkoherde 184 och flyttade dit.

Nu fanns en infödd prästman att tillgå, Doktor Christian Callmer, som var godd i Sonnarp, valdes till kyrkoherde och blev utnämnd samt tillträdde 185 . Det var en man av Schartuanska skolan, plikttrogen och samvetsgrann. Den nya tidens vågor som nu började frambrusa, passade ej honom, de skulle motas och trängas tillbaka, men därtill förslog ej människokraft. Tidsandan styres av en högre makt. Den går fram, nedslår och krossar allt som oklokt sätter sig emot och ej försiktigt böjer sig för densamma.. Kyrkoherde Callmer fick utstå

M.11224:10.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

många heta duster vid stämmor och sammanträden om skolor och andra ting. Hans starka rättskänsla respekterades dock alltid. Lika sträng som han var emot andra, var han emot sig själv. Han var en medelmåttig predikant, strängt formell och dogmatisk. Oaktat sin kärnhet och tillbakadragenhet var han en verkligt hjärtegod man, som vid sin bortgång 1879 efterlämnade ett älskat och aktat minne.

Som redan nämnts var det under Callmers kyrkoherdetid som Asks nya kyrka uppfördes. Särskild mässa hölls under den tiden i Konga kyrka för Asks boarna. Under tiden försökte seperatisterna att vinna insteg i församlingen och deras kolportörer utvecklade stor verksamhet men förgäves. Asks boarna blevo vid sin rena lutherdom.

Efter kyrkoherde Callmer valdes Carl Gustaf Cederberg till kyrkoherde och tillträdde 1882. Cederberg tillhörde även den Schartauanska skolan och var en god predikant. Var förmögen och nedlade stora kostnader på prästgårdens byggnader och jordbruk, men blev sjuk, så att v.pastorer måste sköta pastoratet tills Cederbergs död. Nu äro vi inne i vår nuvarande tid. Det är för tidigt att skriva minnen över densamma.

Efter församlingens kyrkoherdar vill jag nämna något om dess kantorer. I början av 1800-talet innehades tjänsten av Jöns Malmkvist som ägde egen gård nr. 1 Ask och har uppfört den boningslänga, som ännu finnes kvar där. Han omtalades såsom en fin och angenäm man. Det påstods, att han var innehavare av svartkonstboken, som av honom användes endast till att därmed göra gott. Hans son artisten Alexander Malmkvist har med verklig konstnärshand målat porträtter av sina föräldrar, som ännu finnes kvar i Ask och förvaras hos bankdirektör Olof Nilsson i Backagården, som är förmyndare för den enda överlevande av Malmkvists släkt, fröken Ida Davidsson i Ask. Efter Malmkvist tillträddes platsen av kantor Rosenstråle som ej har lämnat efter sig några spår av sin verksamhet. Det uppges, att han gav privat undervisning åt unga män i skrivning och räkning.

Vid Rosenstråles frånfälle i början av 1850-talet valdes Anders Sjöberg från Stora Uppåkra till kantor. Det var en stor koralsångare, med levande intresse för kyrkosången och med sin härliga röst höjde densamma i Asks gamla kyrka. Sångförening bildades och ungdomen ingick villigt i densamma. Söndagligen tonade sångföreningens fulltoniga sång i det gamla templet. Kvartetter för blandad kör inövades av den ett trettiotal röster starka kören. Gamla folkvisor och Lindblads sånger

 M.11224:11.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

sjöngos i hem och hagar med lust och liv. Allt kantor Sjöbergs verk.

Såsom tecken av sin erkänsla förärade sångföreningen sin ledare en snusdosa av silver med en för honom anordnad enkel festlighet i Asks skola våren 1863.

Klockarebostället var litet och helgonskylden likaså, därför drogs Sjöberg med svåra ekonomiska bekymmer, helst som Sjöberg var en dålig inkasserare. Glömde någon församlingsbo att erlägga sin helgonskyld och offer, var Sjöberg för grannlaga att kräva.

Mor Sjöberg var en särskilt god ekonom. Med klok omtänksamhet skötte hon deras jordbruk och hushåll så, att det reddes ändå. Sjöberg var en djupt religiös man och deras hem i stil därmed präglat av sann religiositet.

Under början av 1880-talet blev kantorslönen omreglerad, offer och helgonskyld avskrevos och en fast lön att utgå ur kommunal kassa bestämdes. Sjöberg slapp att själv vara uppbördsman och nu var ålderdomens behov tryggade. Sjöberg efterlämnade vid sin bortgång ett kärt och aktat minne. Nu äro kantors- och skollärarettjänsterna sammanslagna.

SKOLVÄSENDET.

Sedan urgammal tid har det varit lag i Sverige att allmogen fått undervisning i religion och sedan Carl XI tid att varje Svensk skall kunna läsa i bok. Det var antagligen ej någon undervisning som godkänts av vår nuvarande skolöverstyrelse, vilken meddelades den tidens ungdom. Examinerade lärare funnos ej att tillgå, ty här var inga läroverk för utexaminering av sådana.

Därför var det någon gammal knekt eller annan i bokliga saker kunnig person, som av allmogen antogs till lärare för dess barn. Den första undervisningen i bokstavskännedom och stavning lämnades barnen i regel utav modern samtidigt med att hon skötte spinnrocken.

Var moderns tid såsom fallet var på gårdar med stort hushåll starkt upptagen, fick barnet gå till någon gammal läskunnig gumma för att bibringas de första kunskaperna om bokstäver och stavning. Hos en sådan undervisades samtidigt flera barn. Här i Ask var det en änka kallad kockan, emedan han brukade användas såsom kokerska vid gillen, vilken användes för denna undervisning.

Föräldrarna fingo vara flitiga att sända matvaror och andra "gotter" till gumman. I motsatt fall blev barnet svårt utsatt för utfall av gummans särskilt arga lynne.

Sedan barnet lärt läsa innantill tyska typer, såg modern till

- 12/4. 11224:12.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

att barnet i hemmet läste högt för henne i nya testamentet eller psalmboken för att vinna allt större färdighet i konsten. Utanläsning av Luthers lilla katekes påbörjades.

Det var ett rart samtalsämne för mödrarna, då de i sällskap gingo hem från kyrkan, att genomgå huru långt deras små hunnit i den saken.

Vid besök hos varandra fick barnen provläsa och då blev det utrop om: hur "rart de läste" och sådant mer. Kritiken gömdes till hemkomsten. Nu kunde det heta: de läste nog rätt, men sicken ongalitåna (underlig läston). Tacka vill jag våra små, di dröna inte på det sättet.

Vintern före konfirmationsundervisningen fingo gåsapågarna vanligen gå i skola hos någon av bylaget anställd person, som kunde undervisa dem i skrivning, läsning av skrivet samt de fyra räknesätten i enkla tal. Här i Ask var det en fånggevaldiger Askman och efter honom Jöns Berggren ifrån Röka, som skötte undervisningen.

Skolan hölls i regel uti daglig stugan, en vecka på varje ställe. Middag bjöds pojkar och lärare på stället, där skolan hölls. Det gällde för moran att ha rikligt med mat till de matfriska pojkarna. På ett ställe bjöds grönkålssoppa till middagen. Det var ju delikat och faten varur alla åto gemensamt, började bli tomma. Så skrek en av pojkarna: "mera kål", detta skaffade honom tilläggsnamnet "mera kål" för hans återstående liv.

Efter konfirmationen kunde det ock brukas att av de unga den som visade sig ha goda anlag för läsning fick genomgå en kurs för socknens kantor med ytterligare utsträckt kurs och där undervisades till och med i räkning av allmänna bråk. Dessa unge män hade utsikter till att framdeles bli ledande personer.

Med 1842 års folkskolestadga kom nytt liv i folkundervisningen. Fast folkskola byggdes i Ask och den förste läraren antogs. Han hette Andreasson. Denne flyttade snart till annan plats och fick till efterträdare den kraftfulle folkupplysningsmannen Hans Persson från Billeberga som här började sin stora livsgärning.

Lärarens kunskaer, efter en halvårslång semenariekurs, kunde ej vara stora, men lusten och intresset för den goda saken voro så mycket större och med kraft och nit greps verket an av Hans Persson. Arbetet var hårt. Att under vintermånaderna undervisa ett hundratal barn i en sal, vari strängt taget ej fanns utrymme för mer än femtio, var ingen lätt sak. Ingen småskola fanns. Stora och små skulle undervisas samtidigt. Det gällde att leta ut och bringa reda i detta kaos, så

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

- M 11224:13.

att något vanns med undervisningen.

Hans Persson var rätte mannen härtill. Med outtröttlig kraft och nit grep han verket an och vann stöd för sitt arbete i de flesta hemmen hos barnens föräldrar, utan vilket stöd och samarbete det mesta folkskolarbete är lönlöst.

Skolarbetet gick framåt. De utav de större barnen som Persson fann hava lust därtill fingo såsom montörer biträda vid undervisningen av de mindre. Man kan tycka, att detta skulle sätta de större tillbaka men det syntes som att deras kunskaper härigenom blevo grundligare, just genom den ständiga repetitionen.

Genom självlstudier ökade Persson sina kunskaper och undervisningsförmåga och den mannens kanske största förtjänst var hans förmåga att hos sina lärljungar väcka håg och lust för självstudier.

Skollärarelönen var ringa. Att börja med bekoms den in natura i spannmål, kofoder och vedbrand samt kontant för året fyrahundra daler = 66 $\frac{67}{00}$ kronor. Eftersom familjen ökades, växte bekymren för uppehället och Persson måste under framtiden söka sig ytterligare inkomstkälla, arrenderade jord och sysslade med skrivarbete. Perssons håg låg dock alltid åt folkbildningsarbetet och han insåg att den då varande folkskolans läroämnen ej voro tillräckliga därför, utan sökte utsträcka kurserna för de av skolbarnen som kunde hinna därmed. Detta sågs ej med blida ögon av skolrådsordföranden Kyrkoherde Callmer, som ansåg för att böndernas kunskaper ej borde vara för vittgående. Många skarpa meningsutbyten kunde kommit ifråga därom, men större delen av skolrådet stod som den förmedlande länken och framhöllo: att när Persson ej försummade katekes- och bibelläsning borde det tålas att kurserna i andra ämnen påökades för de barn, som visade sig kunna hinna därmed. Så fick udda vara jämt.

På 1860-talet bröt folkhögskoletanken igenom uti Danmark och även här i Skåne. Vi fick vår första folkhögskola hösten 1868.

Persson insåg den stora vikten av dessa skolor. Det var hans tankar och åsikter förverkligade. Han emottog äldre elever för privat undervisning, på de tider av dagen, då han var fri från folkskolan.

Tro dock ej att undervisningen där försummades härigenom. Jag var själv lärljunge i folkskolan den tiden och kan intyga, att det arbetades under högtryck även med oss. Persson var i eld och lågor för sin sak. Tanken att privat bilda en folkhögskola i Ask mognade alltmera hos honom och Persson delgav dessa tankar åt sina goda vänner kantor Sjö-

M,11224:14.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

berg, Olof Nilsson, Joh. ~~Danielsson~~ Davidsson, garvare Olsson och Ola Månsson, vilka rådde honom därtill.

Dessa beslöto att anordna ett möte för saken och dagen därför bestämdes till den 1 april 1873, Perssons fyrtionioåriga födelsedag. Kantor Sjöberg och Olof Nilsson blevo arrangörer och folkskolesalen i Ask upplåts för ändamålet. Det var vår i naturen och vår i folkbildningsfrågan.

Dagen ingick strålande klar och varm, sådan som en vacker vårdag kan vara i Skåne.

Klockan tre på e.m. samlades i Asks by skolbarnen under sin fana, socknens skarpskyttar under sin och sångföreningen likaledes under sin fana och tågade under sång ner till folkskolan, där Persson hälsades med tal och lyckönskningar. Själva festtalet hölls av kantor Sjöberg och kvällen tillbragtes på det angenämaste sätt, omväxlande med sång, tal och servering. Före avslutningen framlades teckningslista, varpå de närvarande tecknade de belopp, som de bidrogo med till förverkligande av Perssons älsklingstanke. Omkring sjuhundra kronor inflöt den kvällen. Omkring trehundra kronor samlades sedan av utom Ask boende vänner för saken. Nu hade Persson en grundplåt av ettusen kronor.

Det spordes, att ett överflödigt skolhus uppe vid Ulfs i Västra Göinge skulle rivas. Persson reste dit, köpte detsamma, det nuvarande Fridhem - för några hundra kronor och folk sändes dit för att nertaga huset.

När vårarbetet var avslutat skickade Askboarna skjutsar för att avhämta det nertagna husets delar, vilka forslades ut till det av Persson arrenderade jordstycket å nr. 6 Ask. Där byggdes under sommaren 1873 första byggnaden till Fridhems folkshögskola. Arbetet fortskred men grundplåten ville ej hinna till. Att ytterligare vädja till de första givarna visste Persson att var lönlöst. Han fick istället försöka att låna medel för saken och det lyckades. I början av november 1873 invigdes under stor tillströmning av lantmän från hela orten, den nya skolan. Ett fyrtiotal elever voro antecknade. Men var få kunniga lärare till att undervisa dem i folkhögskolaämnena? Persson var själv under dagens lopp bunden vid folkskolan i Ask.

En gammal lärarekamrat till Persson, Kantor Paulsson, från Hjärnarp, åtog sig att under den tid av dagen då Persson ej kunde vara där, hava uppsikt över och undervisa i skolan.

M. 11224:15.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Det var ej något riktigt lyckligt val. Personen ifråga hade varken insikter eller anseende till att kunna rätt fullgöra det viktiga uppdraget.

Snart lyckades det för Persson att få en ung dugande lärare till vikarie vid Folkskolan i Ask, P.Jönsson från Borrby.

Denne blev även biträdande lärare vid Fridhem och Persson fick själv helt ägna sin tid åt folkhögskolan. Nu gick undervisningen med liv och lust. Ännu en biträdande lärare anställdes och en styrelse för skolan med kantor Sjöberg såsom ordförande utsågs.

För skolans fortgående och utveckling gällde det att ordna dess ekonomi. Omkostnaderna blevo stora. Skolans anseende måste hållas uppe i konkurrensen med andra skolor om elever. Akademiskt bildade lärare fick anskaffas. En sådan erhölls i kandidat Olof Larsson infödd Ask bo. Till ordförande i styrelsen valdes Riksdagsmannen Anders Nilsson i Teckomatorp. Anslag till skolan söktes hos och beviljades med några hundra kronor för året, av Malmöhus läns landsting.

Kandidat Olof Larsson var sjuklig och dog. Då kom den sedermera såsom folklivsskildrare kände kandidat Henrik Vranér såsom lärare till skolan, hösten 1877 och innehade platsen i två år till hösten 1879 då kandidat Vranér blev kollega vid Karlshamns skola.

Kandidat Vranér vistades under dessa två år ständigt i Ask. Möjligen fick han där under sin ständiga vistelse bland det enkla lantfolket många uppslag till sina så populära folklivsskildringar.

Vranér var en praktiskt duglig lärare, men han var nertryckt av ekonomiska bekymmer och kunde ej i kampen för tillvaron tränga sig fram till platser som gåvo tillräckliga säkra inkomster.

Persson hade nu slutat som folkskollärare. Familjen flyttade med honom till Fridhem. Nu behövde skolan nytt utrymme och för det ändamålet nybyggdes en tillräckligt stor skolsal stram söder om den gamla. I denna hölls skolan till och med år 1892. Kandidat O.Bobeck var nu andre lärare vid skolan. Gubben Persson började åldras var utsliten och herbruten av sjuklighet. För skolans bestånd gällde det att flytta densamma till mera centralt belägen plats, med goda samfärdsförhållanden.

Valet föll på Svalöf och skolan flyttades dit med O.Bobeck såsom föreståndare. En ny förening bildades som övertog skolan, vilken behöll det gamla namnet på den nya platsen. Här har nu Fridhems folkhögskola vuxit till de skilda läroanstalter som där finnes för lantmännens söner och döttrar.

M.11224:16.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Nu ett ord från en som var med då grunden lades.

Mellersta Skånes lantbefolkning glömmer aldrig att denna skola är Eder egendom. Styrken och stödjen densamma och sänd Edra söner och döttrar dit för att förkovra sina kunskaper i de ämnen som kräves i vår tid, för att vara en duglig samhällsmedlem.

Gör I detta, så förverkligar I på det skönaste sätt den stora tanke, som stiftarna av denna läroanstalt: Hans Persson och de ringa skogsbomännen i Ask, hyste då de grundlade densamma.

JORDBRUKET.

Före enskiftet kunde det ej bli tal om att jordbruket kunde skötas på ett vinstgivande sätt. De på många olika ställen utlagda ägorna till gårdarna försenade brukningen och gjorde att man därvid var allt för mycket beroende av grannarna. Ingen verklig personlig frihet fanns ifråga om brukningen. Den som ville framåt kunde ej, fick ej göra något, förrän hela bylaget var färdigt följa med.

Byns alla gårdar lågo hopgyttrade i en klunga framme vid vägkorsen som ännu kallas för byn.

Byns vångar voro tre. Västervång väster om landsvägen, mellan vången, emellan landsvägen och ängmarkerna kring bäcken, som kom från skudere mossarna samt östervång eller löften-tegen-öster om södra vägen. Varje hemman hade sin särskilda åkerbit i de olika vångarna, vilket omöjliggjorde ett riktigt bearbetande av de små åkerremsorna. Ängsmarken var fördelad på samma sätt. Fäladsmarkerna voro gemensamma och varje gård släppte sina kreatur lösa där. De husmän som hade boskapsdjur tillåtos även att släppa dessa fritt på betet.

Någon mjölkproduktion efter nutidsbegrepp var ej möjlig. Det var endast för husbehovet. Kreatursuppfödning var huvudsaken.

Efter höbärgningen ifrån ängarna släpptes kreaturen gemensamt lösa däri. Varje gård hade sin bjälleko som bar gårdens bjälla bunden om kons hals. Bjällorna hade olika klangfärg och höllo varje gårds djur i regel ihop i flock vid gårdens bjälleko.

Det var ingen lätt sak för ägarna att hålla reda på sina djur. Någon gång hände att de blevo borta.

Ett par skogsbor voro i sällskap på en Malmöresa och höllo under natten vid Kallinans krog, strax utanför Malmö. Den ene av dem som ej på hösten kunnat finna sina kalvar, sade till den andre, att han tyckte sig höra sin kalvbjälla. Då det blev dager gingo de ut för att se efter och där gick kalvarna på strandbete. Skogsbeen återfick sina kalvar.

 M 11224:17. FOLKLIVSARKIVET Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Ett "låt gå" system voro sådana förhållanden och kunde ej fortsättas. Enskiftet var den hävstång, varmed jordbruket lyftades till utvecklings möjligheter.

Här i Ask var det en man Ola Pettersom som genomdrev enskiftet. Ola Pettersson inköpte hälften av nummer ett och sex samt hela sexton och ärvde nr sjutton. Ola Pettersson begärde enskifte. Detta framkallade en storm av ovilja emot honom, men det hjälpte ej.

Ola Petterson gav ej med sig saken fick gå sin gång och enskiftet verkställdes i Asks by under åren 1828, 1829 och 1830 av lantmätaren Chr. Åhrberg.

Nu var det slut med lugnet och det gamla låt gå systemet. De nya ägorna skulle emottagas. Gårdarna flyttas ut på dessa, brunnar grävas och stängsel uppföras kring de nya ägorna. Lagen påbjöd stängselskyldighet och att densamma utgjordes efter hemmantalet. Det gjorde att en Asks bo som hade 5/16 mantal i rågängen emot en Sonnarps granne, som endast hade 1/32 mantal, fick tio gånger så långt stängsel att bygga som Sonnarpsbon, oaktat deras rågängar voro lika långa. Denna lag är nu hävd.

Många utav utbrytningshemmanen fingo ingen åkerjord. Utflyttnings hjälp erhölls visserligen från de som fingo kvarbo i byn och fingo åkerjorden, men det räckte ej långt.

Det blev hårda år för ägarna av dessa utbrytningshemman. Nyodlingsarbeten måste påbörjas. Vattenskapen hade ännu ej sträckt sin hjälpande hand i form av konstgödning och dylikt till jordbruket. Torvbränning och svedjande fick tillgripas för att få fortast möjligt fram grödan. Jorden utarmades därav och har vållat de efterkommande stora kostnader, men de stackars banbrytarna ägde ingen annan utväg. Efter seklers slummer, blev det ett hårt uppvaknande.

Den sega hos bonden inneboende urgamla kraften, övervann dock så småningom alla svårigheter och det nya jordbrukssättet började växa fram.

Pårups gård som gränsade intill Ask övertogs av en ung insiktsfull arrendator Du Rietz, som även ägde ett par gårdar i Ask. Den mannen blev banbrytaren här på orten för det nya jordbruket.

Du Rietz lät upprensa de gamla bäckarna, så att vattnet kunde få avlopp. Nyodlingarna grunddikades så, att vatten och bottensyra avleddes. I stället för de gamla redskapen anskaffades nykonstruerade sådana, varigenom kraftigare och snabbare bearbetning av åkerjorden åstadkoms.

M.11224:18.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

Vallar till höskörd och bete utlades. Märgling verkställdes, rotfrukter började odlas och mjölkdjur anskaffades. Smör och ost beredde till avsake.

Du Rietz blev ej rik på sin banbrytareverksamhet. Ingen lönande avsättningsmöjlighet på produkterna fanns den tiden. Experimentering kostar pengar och medför i början förluster. Ortsbefolkningen sade att mannen var galen som förstörde sin ekonomi med sådana "tosafjorer".

Småningom började dock en och annan att efterfölja Du Rietz metoder. Den engelske plogen togs i stället för den gamla kärrplogen med trävält, klösharven fick därefter vid vårbruket ersätta årdret. Trädesbruket för höstsädet infördes och de funnos som i likhet med Du Rietz började att så benmjöl till rågen. Benmjöl var det första slag av konstgödning som användes här på orten.

Du Rietz var alltid tillgänglig med råd och upplysningar för dem som bad därom. Märgling och dikning kom ibruk och odlingsarbetet tog dubbelfart.

Den som sett trakten på 1860-talet med sina fäladsmarker bevuxna med magert eneris och överhöljda med sten samt här och där en mager åkerlapp och nu ser dessa jämna vackra åkerfält, med sina vajande grödor, måste ge sitt stora erkännande åt dessa bondemän, vilka utfört ett så storartat arbete under stor försakelse.

Inga järnvägar funnos. Transporterna till städerna togo lång tid. Stenkrossningen till vägarna skedde för hand. Vägarna skulle bottnas och göras farbara. Därtill åtgick mycken material som skulle framforslas

Inga slåtter och skördemaskiner funnos. Åkrarna voro ej så bearbetade att sådana kunde nyttjas utan korna fick användas. I den konsten voro skogsboarna mästare.

Ovannämnda Du Rietz var den första här på orten som använde maskin till slåtter och skörd. Det var en kombinerad Buckey-maskin.

Tröskverk började att användas. Någon företagsam person köpte sådant som av honom bortlejdes till jordbrukarna. De drevos med vandring och dragkraften var antingen hästar eller oxar. Vid denna tiden fanns alltid på gårdar, som hade mer än ett par dragare, ett par oxar. Dessa köptes vanligen på Åby marknad i Kristianstads län, behöllos ett år varunder de vuxo raskt till och såldes därefter till gårdar på slättbygden. Om oxarna köpts med urskiljning och därefter skötts väl, kunde där förtjänas ända till etthundra kronor på ett par sådana. Boskapsstammen här på orten var huvudsakligen av den röda rasen med vit så

 M. 11224:19.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

kallad hjälm i huvud och ett och vitbrokigt exemplar. Den var härdig och rätt storvuxen och goda mjölkkor fanns bland dem. Hade en sådan omsorg om urvalet och uppfödningen nerlagts på densamma, som nu göres hade den säkert blivit en för orten lämplig ras.

Hästarna voro små men sega. Hingstar hölles på Knutstorp och Trolleholm. Den äldre rasen led av inavel. Greve Wachtmeister skaffade norska hingstar till Knutstorp, vilket åstadkom en betydlig förbättring av häststammen på orten. Söderifrån kom Virke rasen, den var ädlare men hade större anspråk på foder och bete.

En mängd får hölls. De voro av den gamla skogsrasen, småvuxna med sträv ull. Det ansågs för ett bra lamm vars slaktade kropp vägde ett kispund - åtta ett halvt kilogram. Nu infördes får från slättbygden av merinoras. Dessa tålde dock ej skogsbetet utan ville ha åkergräsbete.

En betydlig svinuppfödning gav en god inkomst. De göddes med säd och potatis, Drank på de gårdar, där husbehovsbränning förekom. Utekurna galtar fingo gå tills de voro årsgamla. Slaktningen företogs i December strax före julstöket. Hela årets svinslakt verkställdes då. Kropparna styckades och saltades. Då fläsket blivit tillräckligt salt, rökades det med enris i skorsten, upphängdes på torrt ställe och vad som ej behövdes för hushållet, såldes under sommaren.till städerna. Det fordrades god insikt för att sköta fläsket så att det höll sig friskt och ej härsknade. Svinen voro av en grov, storvuxen ras med mycken borst och hår.

De äldsta åkerbruksredskapen voro tillverkade av nästan enbart trä , järn ingick endast obetydligt i desamma. Smidesarbetet kunde bonden ej själv utföra. Det måste betalas hos smeden och pengar voro ej lätta att åtkomma. Penninginkomsten voro sällsynta.

I den gamla kärreplogen vor endast kniv och skär av järn, allt övrigt var av trä. På 1860-talet var den sortens plog helt ur bruk och endast engelsk plog användes. De tillverkades av svenska bruk och hemmasmeder. På årdret var det endast huvudets spets, årsbillen, som var av järn, det övriga var trä. Det började nu att delvis ersättas med klösharven. Den hade järnpinnar som voro dels spetsiga och dels med sock eller gåsfot, vilka voro fästade uti viss ordning i en trehörnig träram. Den äldre harven som var helt kvadratformig med träpinnar som sutto lösa uti stora, i trähålarna borrade hål, avlöstes även utav harvar med järnpinnar fästade i strombördal- eller kvadratformade träverk. Alla handredskap, skyffar, grepar och spadar gjordes ännu av trä i hemmen,

- 20M. 11224:20.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

vanligen tunga och klumpiga. Spadorna förseddes nu med järnbeslag. Lika så de skyffar som användes vid gropning och märgling.

Åkern brukades ännu efter det gamla systemet med inga vallar och utan trädesbruk för höstsäden, som såddes på den stallgödslade havrestubben, vilken upplöjdes och bereddes därtill. Eftersom odlingsarbetet fortgick, ökades åkerrymden och stallgödseln blev förhållandevis mindre härtill.

Höstsäden gick ut alldeles under somliga vintrar eller ock blev det klen skörd. Trädesbruket måste införas. Försommaren gav tid till att djupgropa, stenbryta och bereda den trädade åkerjorden, som därigenom började likna den gamla åkern och skörden blev bättre.

När kalkhalten i jorden genom märgling blivit höjd, såddes i sådant skifte klöver och timotejfrö. Ett sådant skifte gav rikligt med hö och bete. Ordentligt cirkulationsbruk började. I slutet av 1860-talet och början av 1870-talet kommo superfosfaten och kaligödningarna i marknaden. Vetenskapen började att finna och visa vägarna. Lantmännen voro nu färdiga att följa dem.

ARBETSFÖRHÅLLANDENA.

Den huvudsakliga arbetslönen under denna tid lämnades i naturaprodukter. Kläder av ylleväv eller linväv, linne, strumpor och vantar samt träskor lämnades jämte ett obetydligt penningbelopp för året. Det senare förhöjdes någon gång, genom att tjänaren fick på gårdens åker sätta en skäppa potatis eller utså en kappe linfrö. Avkastningen därav togs helt av tjänaren och fick av honom användas fritt.

Den kontanta lönen var på 1860-talet beroende av huru mycket naturaföremål som erhölls, sjuttiofem till etthundra riksdaler åt en dräng som fullgjort sin exercis, trettio till sjuttio riksdaler åt en som ej fullgjort denna. En fullvuxen piga erhöll, även här beroende på naturaförmånerna som voro fler än till drängarna, tjugu till trettio kronor, för unga flickor något mindre allt för året räknat. Vaktpojken som fanns på varje gård, erhöll linnekläder, en skjorta och ett skålpund ull till strumpor och vantar. Träskor vad som åtgick erhölls, men när tjänstfiden var från början av april till slutet av oktober voro väderleksförhållandena sådana att pojken gick mest barfota.

De lösa arbetarna voro mest husmän. De hade eget hus som låg på gårdens grund och däromkring så mycket odlad jord, vanligen ett par tunland, att de kunde föda en ko och ett får.

Härför gjordes vanligen ett dagsverke i veckan i husbondens kost

M.11224:21.
FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

året runt. För enkla dagsverken betalades ej mer än 33 öre för vinterdag och femtio öre för sommar- och höstdag. Tröskning, gropning och annat jorde- och skogsarbete betalades för ackord. Vid slagtröskning erhölls jämte kosten, var trettionde fröskad säd tunna. För gropning av sexkvarters djupa gropar, att igenläggas med sten eller rör, erhölls tolv till tjugu öre för famnen, beroende på beskaffenheten av jordmånen. Vid spadvänning (grävning och stenbrytning) vid odling, betalades två riksdaler för rutan en fyrkant av tio famnar i varje sida. För skogsarbete betalades två riksdaler för en kubikfamn och femtio öre för en risbunke av nio kvarters bredd och tio kvarters höjd.

Mycken skogsmark fanns vid enskiftet i Ask men någon skogsskötsel förekom ej, den växte vild och ovårdad. En mängd stora vackra bokar funnos i skogslotterna. För någon ordnad återväxt sörjdes ej. Ängarna voro bevuxna med ek och björk samt al på siddmarkerna. Eken tillhörde kronan för flottans behov. Skottesätt kunde köpas på densamma. Till att bevaka kronans rätt funnos landjägare, vilka hade bestämda distrikt. Ask hörde till Billinge distrikt och landjägaren där hette Dröscher och var tysk antagligen från Pommern.

Det var förbjudet att hava lösgående getter i skogarna, men Rasmus i Lilla Tibbaröd lät sina bockar och getter gå lösa i skogen. Det gav Dröscher anledning att påminna Rasmus om, att när han på hösten skulle slakta av dem, borde han "tänka på" Dröscher, vilket lovades av Rasmus.

Denne var en spjuver. Vid bockslakten sade han till sina drängar: Nu tänka vi alla på landjägaren Dröscher i Billinge och det blev därvid.

Vid uppbörden av kronoskatten i Röstånga på myåret därefter, sammanträffade Rasmus och Dröscher. Denne som väntat sig någon ersättning av Rasmus i form av kött, för det han ej lagt beslag på dennes bockar, förehöll Rasmus dennesglömska. Rasmus genmälde därtill, att han hade visst gjort såsom han lovat, till och med tillsagt sina drängar, att de vid slakten skulle tänka på Dröscher.

Denna fridlysning för eken var såsom alla restriktioner illa tåld av allmogen och upphävdes, när byggandet av järnfartyg kom igång.

HANTVERKERIER.

I äldre tider hade folket garvkolkar (baljor) i vilka hudar och skinn genom att ligga i barkslag ek eller gran, sedan de efter kalkbehandling blivit avhårade, däri blevo garvade till barkat läder.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

I dessa tider ålåg det skomakaren, som i regel kom till de större ställena en gång om året, att genom smörjning och bearbetning göra detta hårda läder mjukt, så att det kunde formas till skotyg. Sådant läder blev starkt men ej fint. På 1840-talet byggde Daniel Pettersson ett större Garveri i Ask. Innan hade ej sådant funnits utanpå stadsplatser. Det i Ask drevs i rätt stor skala. Var berömt för sitt starka såväl botten- som ovanläder. Det övertogs av S.Olsson i början av 1850-talet, då Daniel Pettersson byggde sig ett nytt garveri i Marieholm. Garveriet i Ask nedlades i början av 1890-talet. Det kunde ej arbeta efter de nya snabba beredningssätten.

Hemvävt tyg, vadmal, varken och linväv användes huvudsakligen till allmogens kläder. Vintertiden användes i vardagslag fårskinnspälsar, av vita alunberedda skinn, sydda med hårsidan inåt. Skinnen bereddes av husbonden eller ock av någon äldre husman. Många voro skickliga häri så att skinnen blevo utmärkt smidiga och vackra. Vadmal vävdes på gårdarna och voro de flesta hustrurna särskilt skickliga i konsten. Det var yllegarn både till varp och islag. Till varp användes i regel hästull och till islag vårull. Fåren klipptes två gånger årligen i pingst ny och mikeli nedan. Det var av stor vikt att arbetet utfördes i rätt månskifte. I pingst ny, på det att åkerväxten skulle gå snabbt och i mikeli nedan för att den skulle växa väl fast vid roten och ej fälla av fåren på vårsidan, det var allmän tro.

Det dugde ej att sammanblanda dessa sorter, det skulle vara ensartat både i varp och islag. I motsatt fall blev väven rulsig och ful i stampen. Vadmal stampades vid Roimedahl, Åkarpsmölla coh Marieholm. Skulle det riktigt klädesberedas fick man vända sig till yrkesman i staden. Vadmalet färgades antingen svart, mörkblått, mörkbrunt eller mörkgrönt alltid i mycket mörk färgton. I äldre tider hade ofärgat vadmal använts. Tyg av natursvart och vit ull sammankardad användes ej i Ask till helgdags-och kyrkogångskläder, utan endast till vardagskläder En Askbo skulle ansett det ovärdigt att komma till kyrkan i sådana kläder.

Linneväven var ju den huvudsakligaste och vållade kvinnorna mest arbete. Linet såddes på kraftig, välberedd åkerjord ej förrän Carolina-dagen sista Maj. Den tålde ej frost. Skulle hållas väl ren för ogräs under växttiden, uppröskas då fröhylsorna voro ljusbruna, stå på åkern tills dessa voro mörkbruna. Inhagas torr, repas genom linrepo, för att få frökapslarna skilda från stjälkarna. Stjälkarna utbreddes därefter tunt på stubb eller ängsmark för rötning. Lågo där till de vid gnuggning lätt släppte skävan, det träiga av stjälken,

M. 11224:23.

FOLKLIVSARKIVET
Institutionen för folklivsforskning vid Lunds universitet

från tågorna. Räfsades då torrt opp och hemforslades. Torkades väl i brykstugans välvda rum. Bråkades av kottarna så att det mesta av skäven skildes från tågan. Skäktades därefter av kvinnorna, så att skäven och de grövsta blånorna, skäktefallet, skildes från tågorna.

Dessa delades därefter i små dockor som häcklades för att helt befrias från blånorna. De nu erhållna tågorna kallades lockar, och spanns till lingarn.

KUNGL. BIBLIOTEKET